

STUDII ȘI CERCETĂRI

Monoparentalitatea și statutul marital al femeii din România

Maria Voinea

Universitatea București

Studiul tratează statutul și funcționalitatea familiei monoparentale în perspectivă comparativă. Se au în vedere dimensiunea acestui tip de familie și problemele psihologice și relaționale asociate familiilor monoparentale.

Un paragraf amplu e consacrat situației familiilor monoparentale în România : indicatori demografici, sistemele de suport, politicile sociale.

Delimitări conceptuale

Familia monoparentală este alcătuită numai dintr-un singur părinte împreună cu copilul (copiii) acestuia și e considerată tot mai mult o alternativă la familia nucleară clasică. Este important de subliniat caracterul alternativ al acestui tip de familie, nefiind un tip „deviant” sau „anormal”. Monoparentalitatea devine „normală”, în sens sociologic, în condițiile în care înregistrează o creștere a frecvenței și devine o conduită comună în societățile actuale. Creșterea ratei divorțialității, a fertilității ilegiteime, schimbările valorice de mentalitate din ultimele decenii au făcut ca acest tip de familie să cunoască o răspândire deosebită.

Sintagma „familie monoparentală” definește unitatea familială prin relația parentală și este probabil mai adecvată comparativ cu sintagme precum „familie dezmembrată/ incompletă/asimetrică” etc. utilizați în literatura de specialitate, întrucât nu are o conotație negativă.

Cea mai recentă lege ce reglementează suportul social al statului pentru aceste familii le definește ca „familiile formate din persoana singură și copiii în vârstă de până la 18 ani aflați în întreținere și care locuiesc împreună cu aceasta”.

Familia monoparentală poate rezulta ca urmare a unor experiențe diferite : divorț ; decesul unuia dintre parteneri ; cupluri de necăsătoriți, cu copii ; nașterea precoce a unui copil înainte de căsătoria părinților (fertilitate precoce, mame adolescente) ; decizia unor femei (de regulă, trecute de 30 de ani) de a avea un copil în afara unei căsătorii legale etc.

În majoritatea cazurilor, familiile monoparentale se formează în urma divorțului sau a separării. Atunci când se despart, mamele continuă să îngrijească de copii, iar rolul taților se rezumă adesea la plata unei pensii alimentare.

Deoarece la divorț, aproape întotdeauna, mamele sunt cele cărora li se încredințează copilul, cele mai multe familii sunt alcătuite din femei cu unul sau mai

mulți copii în întreținere (familii monoparentale materne).

În țările europene, copiii le sunt încredințați, după divorț, mamelor într-un procent de 75-90% din cazuri. Doar 15% dintre tați cer să locuiască împreună cu copilul. Așa se face că familia monoparentală este condusă în cele mai multe cazuri de mamă.

Dimensiunea fenomenului

Creșterea ratei divorțialității, a fertilității ilegiteime, schimbările valorice de mentalitate din ultimele decenii au făcut ca acest tip de familie să cunoască o răspândire deosebită. În societățile occidentale contemporane, problematica familiei cu un singur părinte este din ce în ce mai amplu luată în considerație. În unele țări, cum ar fi Norvegia, ponderea familiilor monoparentale tinde spre 20%. De asemenea, în Marea Britanie, aproximativ una din cinci familii cu copii este monoparentală (Jarvis și Jenkins, 1997, 60).

România prezintă un tablou aparte, cu o rată înaltă a căsătoriilor (comparativ cu alte țări) și cu un procent de divorțialitate scăzut. Un fenomen mai frecvent care conduce la formarea familiilor monoparentale poate fi separarea, fapt mai greu surprins în studiile sociologice, dar și numărul foarte mare de copii născuți în afara căsătoriei ar putea explica, de asemenea, existența acestui tip de familie. Studiile estimează o pondere a acestora de 10-12% în totalul gospodăriilor.

Probleme asociate familiilor monoparentale

A trăi într-o familie în care unul dintre părinți lipsește presupune confruntarea cu probleme majore ce țin atât de interacțiunea

familiei cu mediul exterior, cât și de relațiile dintre membrii familiei, de interacțiunile din interiorul familiei ca subsistem social. Responsabilitățile părintelui singur cresc atât în exteriorul familiei, cât și în interiorul acesteia, iar statul preia adesea prea puțin din acest surplus de solicitări. Văduv, divorțat sau niciodată căsătorit, femeie sau bărbat, părintele singur are nevoie de sprijin exterior pentru a-și rezolva problemele care, în mod normal, sunt rezolvate de două persoane (soțul și soția).

Potrivit unei sinteze realizate de Bawin-Legros (1988), studiile asupra familiilor monoparentale arată că probabilitatea de a identifica *nașteri ilegiteime, abandonuri ale copiilor, tulburări de comportament, abandon/eșec școlar* sau chiar *delincvență* este mai mare în această categorie de populație. Familiile monoparentale sunt adesea *victime ale sărăciei*, iar copiii au tendința de a repeta experiența părinților. Aceleași studii arată că monoparentalitatea rezultată din divorț este corelată cu o *diminuare a activității educative*: mama este suprasolicitată atât din punct de vedere emoțional, cât și material și relațional și e mai puțin disponibilă pentru copil exact atunci când acesta are mai mare nevoie de atenție și eforturi sporite. În acest timp, rolul patern este analizat în termenii „absenței paterne”, „deprivării paterne”, „deresponsabilizării paterne”. În urma rupturii, capacitatea de a exercita adecvat sarcina de părinte este puternic diminuată, părinții comunică mai puțin bine cu copiii, sunt mai puțin afectuoși, le controlează mai puțin bine comportamentul.

Copiii din familiile monoparentale care au experimentat trauma divorțului părinților sunt marcați de numeroase *probleme psihologice și relaționale*. Totuși, acești copii reacționează diferit în funcție de vârstă, sex, timpul trecut de la ruptura intervenită între părinți, calitatea relației trecute și prezente cu fiecare dintre aceștia.

Cel mai puternic afectați în urma unui divorț sunt copiii de vârstă mică, ei devenind mai neascultători, mai agresivi și mai puțin afectuoși. Studiile arată că sunt marcați de tristețe, de sentimente de frustrare, confuzie și anxietate, mulți dintre ei căutând contactul cu părintele absent. Copiii de vârste mai mari sunt adesea furioși pe părintele pe care îl consideră vinovat. Nici în adolescență experiența divorțului părinților nu este suportată fără probleme, existând sentimente de tristețe, furie, neliniște în legătură cu viitorul.

Pe de altă parte, trebuie remarcată creșterea substanțială pe care a înregistrat-o numărul *tinerelor mame necăsătorite*. Situația lor nu este deloc de neglijat, cu atât mai mult cu cât adesea nasc copii la vârste mici (adolescență). Din cauza obligațiilor față de copil, în cele mai multe cazuri nu reușesc să-și termine studiile și să dobândească o calificare pentru a se angaja. De obicei, rămân dependente de ajutoarele sociale chiar și atunci când, după ce cresc copiii, ar putea lucra măcar cu program redus.

Studiile sociologice indică faptul că familiile monoparentale *sunt mai expuse riscului de sărăcie* decât familiile cu doi părinți. Implicațiile asupra copiilor sunt dramatice. Sărăcia afectează șansele de dezvoltare normală, pe termen lung, ale copilului conducând adesea chiar la abandon școlar, devalorizare a școlii și a menirii ei sociale.

Rezultate ale cercetărilor privind sărăcia în România arată că aceasta este asociată cu șomajul de lungă durată, munca în sectorul informal, lipsa de calificare, tipul de familie monoparentală sau alte forme atipice de familie, neparticipare și marginalizare socială, fenomene de dezagregare socială, tendințe de etnicizare și de concentrare a săracilor în anumite zone clar delimitate teritorial.

În zonele sărace urbane, dintre familiile monoparentale, indiferent dacă locuiesc singure sau în familii extinse, indiferent dacă copiii din întreținere sunt mici sau au peste 15 ani, jumătate trăiesc în sărăcie extremă.

Aflăte adesea în situația de a nu putea lucra din cauza copiilor pe care trebuie să-i crească, mamele singure au nevoie de sprijin financiar din exterior. *Ajutorul fostului partener* (pensia) e foarte util pentru creșterea în condiții decente a copiilor. Studiile pe această temă au pus însă în evidență faptul că suportul financiar din partea fostului soț (pensia alimentară) reprezintă o mică parte din veniturile mamelor singure. În plus, mai puțin de jumătate dintre femeile divorțate, aproximativ o treime din cele separate și doar 13% dintre cele necăsătorite primesc sprijin financiar pentru creșterea copiilor din partea fostului partener (Preda, în Zamfir, coord., 1999, 326).

Date statistice din SUA arată că familiile conduse de o femeie singură înregistrează o probabilitate de a se afla sub limita sărăciei de trei ori mai mare decât familiile conduse de un bărbat singur și de șase ori mai mare decât familiile cu ambii părinți (Preda, în Zamfir, coord., 1999, 326). De asemenea, cea mai mare parte a venitului familiei o reprezintă venitul mamei, în timp ce suma de bani primită de la fostul partener reprezintă cea mai mică parte. Salariile tind să fie inadecvate, insuficiente pentru nevoile unei asemenea familii, așa că foarte multe femei se recăsătoresc pentru a scăpa de sărăcie.

În condițiile lipsei ajutorului financiar din partea fostului partener sau ale insuficienței acestuia, soluțiile mamelor pentru a-și întreține familia sunt puține. Dacă nu au un loc de muncă bine plătit, cele mai multe ajung dependente de suportul statului.

Interesul femeilor cap de familie de a-și găsi un loc de muncă este foarte

mare, proporțional cu nevoia lor de venituri suplimentare. Din păcate, multe dintre ele nu au calificarea necesară pentru a-și găsi o slujbă, nu pot lucra din cauza vârstei mici a copiilor sau preferă să nu se angajeze pentru a nu pierde ajutorul social oferit de stat. În acest punct, foarte importante sunt politicile sociale ale fiecărei țări în parte, care pot încuraja sau descuraja părinții singuri să-și caute o slujbă. O soluție adoptată de unele state occidentale este aceea de a *încuraja angajarea cu program redus*, prin prevederea numărului de ore de lucru/săptămână permis celor care beneficiază de ajutor social.

Se poate considera că, prin angajare, o mamă singură va avea mult mai puțin timp la dispoziție pentru creșterea și educarea copiilor. Dar în acest caz ea va dispune de mai mulți bani pentru a le satisface acestora nevoile. Fără a avea o opțiune favorabilă uneia sau alteia dintre situații, e de constatat totuși că în Europa Occidentală două treimi dintre mamele singure lucrează sau caută de lucru, un procent foarte mare, mai mare decât al

mamelor din familiile cu ambii părinți (Preda, în Zamfir, coord., 1999, 327).

Participarea mamelor singure pe piața muncii rămâne relativ mare. Femeile preferă să lucreze în ciuda riscului pierderii ajutorului din partea statului, întrucât vor să-și dobândească o identitate socială, vor să aibă o viață socială. Pe lângă aportul economic, munca este și un mijloc de integrare. Imaginea mamei care stă acasă este adesea cea a izolării. În acest sens, Weiss arăta: „Mamele singure au nevoie de legături în afara familiei mai mult decât cele căsătorite pentru că ele nu au în familie un adult care să le asigure sprijin și companie așa cum au persoanele căsătorite” (1979, 167).

Famiiliile monoparentale în România

În România *famiiliile monoparentale* sunt destul de răspândite. Acestea reprezintă 12,9% din totalul gospodăriilor alcătuite dintr-un singur nucleu familial. Mai mult de două treimi (68,3%) au în componență

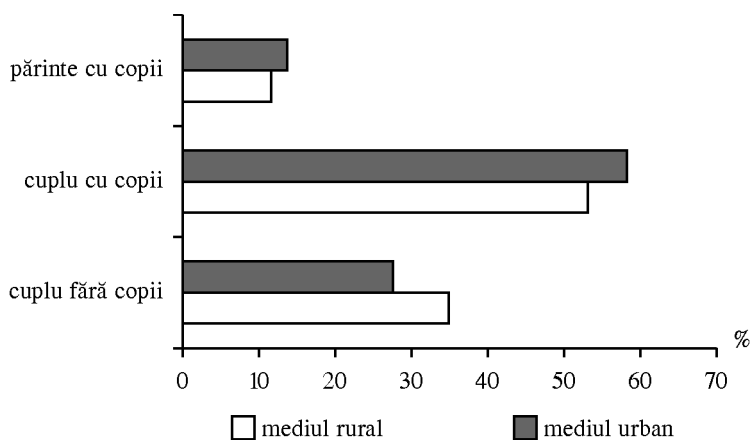

Fig. 1. Gospodăriile formate dintr-un nucleu familial pe medii (INS, Recensământul Populației și al Locuințelor, 2002)

un singur copil, iar o cincime (22,9%) – doi copii.

După metodologia CASPIS de măsurare a nivelului de trai, aproximativ o cincime dintre gospodăriile monoparentale sunt sărace. Rata nu foarte ridicată se datorează în special celor cu un copil, întrucât cel de-al doilea copil și următorii cresc dramatic riscul sărăciei. Familiile monoparentale cu trei și mai mulți copii au o rată a sărăciei de aproape 60% (CASPIS, 2003). Marea majoritate a gospodăriilor monoparentale (86,4%) sunt conduse de femei, fapt care sporește vulnerabilitatea acestor familii (veniturile femeilor sunt, în medie, mai mici decât cele ale bărbaților). Totuși, ratele sărăciei nu diferă semnificativ (familiile monoparentale conduse de bărbați au o rată de 19,3 % comparativ cu 19,6 % a celor conduse de femei).

Indicatori demografici implicați în viața de familie

În cadrul populației feminine proporția persoanelor căsătorite a scăzut de la 50,3% în 1992 la 47,0% în 2004. Ponderea femeilor văduve este de peste patru ori mai mare decât a bărbaților văduvi.

Schimbările din societatea românească, în contextul trecerii la economia de piață, cerințele tot mai presante de calificare și educație tot mai înalte de pe piața muncii, lacunele din politica familială de după 1989 sunt doar câțiva factori ce determină amânarea căsătoriei.

Mai mult, numărul cuplurilor a căror conviețuire nu este legalizată e în continuă creștere. Din datele recensământului populației pentru anul 2002 reiese că 3,9%

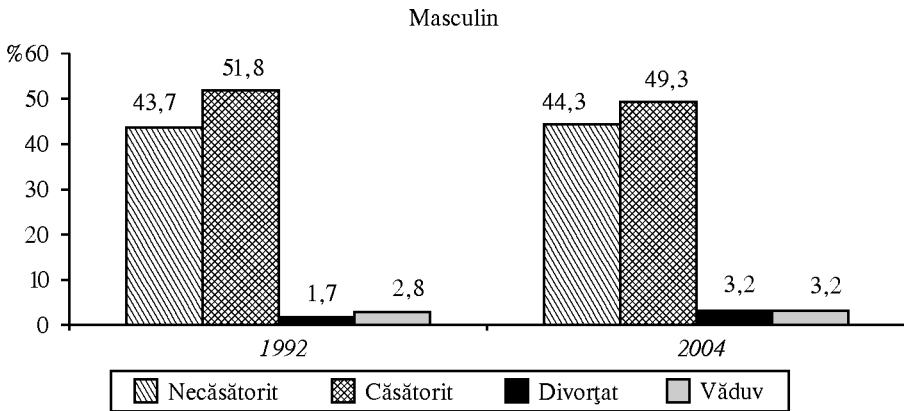

Fig. 2. Indicatori demografici – bărbați (INS, 2004)

Deși mai mult de două treimi (66,5%) din familiile monoparentale se află în mediul urban, proporția celor sărace este mult mai mare în mediul rural. Acest fapt vine să confirme distribuția sărăciei, în general, care este mult mai ridicată în mediul rural, unde peste o treime dintre familiile monoparentale sunt sărace.

dintre bărbați și 3,7% dintre femei trăiau în uniune consensuală, cea mai mare frecvență înregistrându-se pentru categoria de vârstă 25-34 de ani. Forma predominantă a rămas totuși căsătoria legal constituită, dar încheiată la o vârstă mai înaintată.

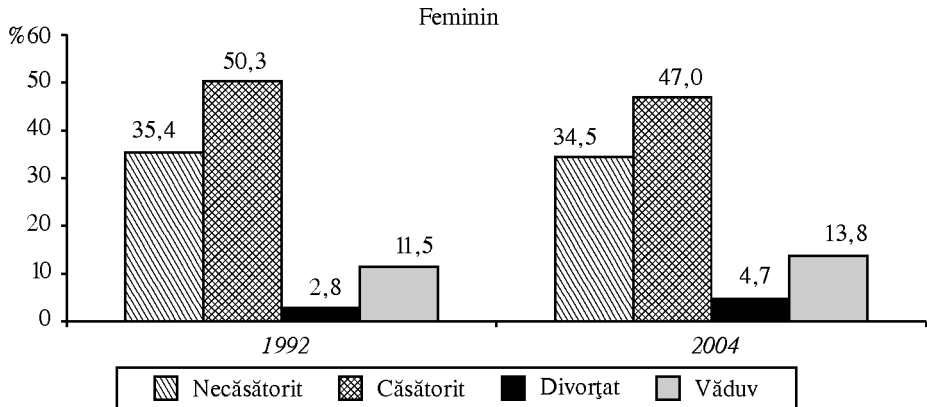

Fig. 3 Indicators demografici – femei (INS, 2004)

Tabelul 1. Evoluția indicatorilor nupțialității în perioada 1990-2003

Anul	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001	2002	2003
Rata nupțialității (la 1000 de locuitori)	8,3	7,7	6,8	6,7	6,5	6,1	5,8	5,9	6,2
Vârsta medie la prima căsătorie (ani)									
– bărbați	25,0	25,2	25,6	26,0	26,4	26,9	27,2	27,3	27,7
– femei	22,0	22,1	22,4	22,8	23,2	23,6	23,9	24,1	24,4

Sursa: INS, 2004

Comparativ cu 1990, în 2003 vârsta medie la prima căsătorie a crescut, cu 2,7 ani la bărbați și 2,4 ani la femei. Pe medii de rezidență se păstrează diferențele astfel încât în mediul rural vârsta la prima căsătorie este mai redusă cu 0,5 ani la bărbați și 2,2 ani la femei față de mediul urban. De asemenea, decalajul dintre vârstele soților la căsătorie a rămas

mai mare în zonele rurale decât în cele urbane (4,3 ani în rural față de 2,6 ani în urban). O altă schimbare majoră o reprezintă diminuarea natalității. În anul 2003, rata natalității a fost de 9,8 născuți vii la 1000 locuitori față de 13,6‰ în anul 1990. Indicatorul conjunctural al fertilității a scăzut de la 1,83 la 1,27 copii pe femeie.

Tabelul 2. Evoluția fertilității în perioada 1990-2003

Anul	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2001	2002	2003
Indicatorul conjunctural al fertilității	1,83	1,52	1,41	1,30	1,32	1,31	1,23	1,25	1,27

Sursa: INS, 2004

Femeile nasc tot mai puțini copii și la vârste tot mai înaintate. Vârsta medie a mamelor la prima naștere a crescut, față de 1990, cu aproape doi ani. Și vârsta medie la naștere urmează aceeași tendință.

Deși copiii născuți în cadrul căsătoriei dețin în continuare ponderea cea mai importantă, ponderea copiilor născuți în afara căsătoriei este în creștere. Începând cu anul 2000, fiecare al patrulea nou născut a avut ca mamă o femeie necăsătorită.

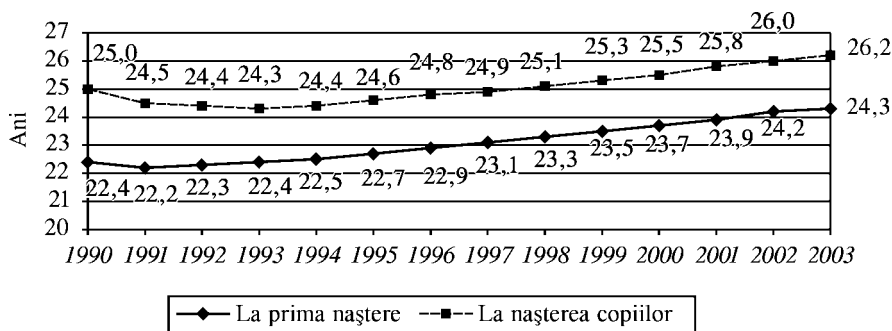

Fig. 4. Evoluția vârstei medii la prima naștere și a vârstei medii la naștere (INS, 2004)

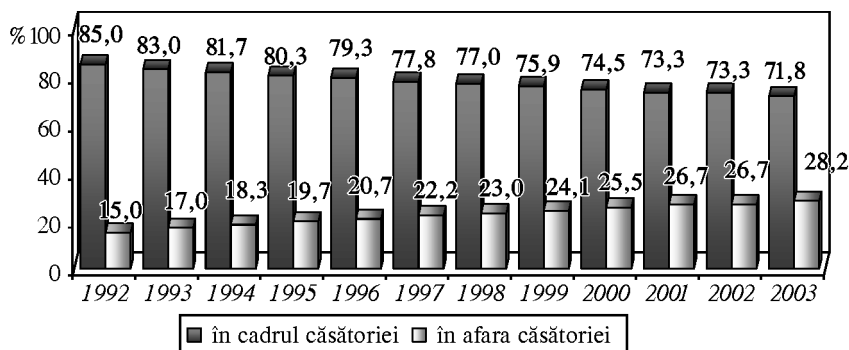

Fig. 5. Evoluția nașterilor în afara căsătoriei (INS, 2004)

Suportul pentru familiile monoparentale

Guvernele își structurează, în general, programele și politicile sociale în funcție de familia tradițională, cu doi părinți; ca atare, *multă vreme familiile monoparentale au avut tendința de a se situa în afara sistemului de suport, deși ele ar avea nevoie de un suport sporit*. Cu toate că reprezintă o proporție importantă a familiilor cu copii din fiecare țară, familia monoparentală este adesea lăsată să-și rezolve mai mult singură problemele, statul ocupându-se, ca în cele mai multe cazuri, de problemele majorității, de ceea ce este considerat „normal”, în cazul nostru familia nucleară. În acest fel, problemele economice și sociale se adaugă celor afective sau relaționale și transformă membrii familiilor cu un singur părinte într-o categorie de dezavantajați.

În același timp, suportul destinat familiilor monoparentale nu este lipsit de critici. Specialiștii susțin că, în prezent, majoritatea măsurilor par să încurajeze absența tatălui, că sistemul de beneficii pentru părintele singur vorbește despre „moartea cuplului”, despre absența oricărei implicări individuale în privința celuilalt partener sau a copilului. Argumentele familialiste de acest tip arată că valorile tradiționale asociate instituției familiale și funcțiilor sociale sale sunt încă prezente în atitudinile contemporane.

Adesea, autoritățile devin conștiente de anumite probleme sau de implicațiile acestora prea târziu pentru a acționa într-un mod optim asupra lor. Deși în politicile publice se consideră uneori că momentul cel mai potrivit pentru a începe rezolvarea sau prevenirea unei probleme este atunci când o criză să determine includerea urgentă a unei chestiuni pe agenda politică, este de dorit ca dificultățile pe care le

întâmpină familiile monoparentale să fie un subiect de interes public mai înainte de a atinge caracteristicile unei crize.

România nu și-a dezvoltat încă un sistem eficient de furnizare a serviciilor sociale către cetățeni, în special către cei care sunt defavorizați sau marginalizați. Pentru familiile monoparentale fără locuință există *centre mamă-copil*, care însă rezolvă doar o parte din problemele acestor familii și o fac doar pe termen scurt.

Alocația pentru familiile monoparentale – principala măsură de suport

Începând cu anul 2004, familiile monoparentale beneficiază de o măsură specifică de suport: alocația pentru familiile monoparentale, conform Ordonanței de Urgență nr.105 din 24 octombrie 2003 privind alocația familială complementară și alocația de susținere pentru familia monoparentală, aprobată prin Legea nr. 41/2004 și implementată prin Hotărârea de Guvern nr. 1 539 din 18 decembrie 2003 privind normele metodologice de aplicare.

Situațiile ce se subscriu familiei monoparentale descrise în lege sunt cele în care persoana singură: a) este necăsătorită; b) este văduvă; c) este divorțată; d) al cărei soț/soție este declarat/declarată dispărut/dispărută prin hotărâre judecătorească; e) al cărei soț/soție este arestat/arestată preventiv pe o perioadă mai mare de 30 de zile sau execută o pedeapsă privativă de libertate și nu participă la întreținerea copiilor; f) nu a împlinit vârsta de 18 ani și se află în una dintre situațiile prevăzute la lit. a)-e); g) a fost numită tutore sau i s-au încredințat ori dat în plasament unul sau mai mulți copii și se află în una dintre situațiile prevăzute la lit. a)-c), cu excepția asistentului maternal profesionist.

Acordarea alocației este condiționată de participarea școlară: familiile care au în întreținere copii de vârstă școlară beneficiază de alocație de susținere, în condițiile în care copiii urmează o formă de învățământ organizată, potrivit legii.

Prin măsuri specifice de suport se poate ameliora situația familiilor monoparentale cu probleme. Politica socială în acest domeniu ar trebui focalizată mai mult pe activități de prevenire, cum ar fi: educarea viitoarelor mame pentru a nu avea copii nedorii sau în afara căsătoriei sau chiar susținerea

cuplului (astfel încât să se evite divorțul), punându-se mai mult accent pe consilierea familială, care să ajute partenerii în depășirea problemelor fără a renunța la căsătorie și care să-i facă să înțeleagă importanța familiei pentru ei și a creșterii sănătoase a copiilor lor.

Intervenția statului în susținerea familiilor monoparentale trebuie să vizeze, în principal, diversificarea serviciilor în comunitate, în special cele privind creșterea și educarea copiilor.

Bibliografie

- Iluț, Petru. (1995). *Familia, cunoaștere și asistență*. Cluj-Napoca: Argonaut.
- Preda, Marian. (1999). Grupuri sociale excluse/ignorete de politicile sociale din România. În Cătălin Zamfir (coord.). *Politici sociale în România*. București: Expert.
- INS 2002. *Recensământul Populației și al Locuințelor*.
- Jarvis, Sarah și Jenkins, Stephen. (1997). Marital Splits and Income Changes: Evidence for Britain. *Innocenti Occasional Papers*, nr. 60, UNICEF.
- Ștefan, Cristina. (2001). *Familia monoparentală*. București: Arefeana.
- *** Hotărârea de Guvern nr. 1539 din 18 decembrie 2003.
- *** Ordonanța de Urgență nr. 105 din 24 octombrie 2003, aprobată prin Legea nr. 41/2004.
- www.caspis.ro
- www.rol.ro

Abstract

The article focuses on the status and functionality of the monoparental family from a comparative perspective. The main dimensions considered here are the family size and the psychological and relational problems associated with monoparental families. A substantial paragraph is dedicated to the situation of monoparental families in Romania, regarding demographic indicators, support systems and social policies.

Primit la redacție: septembrie 2005